

Висновки. Незважаючи на недосконалість джерельної бази базарної торгівлі, в якій відсутні дані щодо обігу капіталів та прибутків на базарах півострову, відтворення складових базарної торгівлі в Криму у другій половині XIX – на початку XX ст. можливе та потребує подальшого вивчення. Функціонування періодичних базарів регламентувалося спеціальними постановами, за виконанням положень яких слідували базарні наглядачі, а також члени управ у містах чи волосних правлінь у селищах. Недільні базари припинили існування до 90-х рр. XIX ст. на прохання служителів культу, тому з цих часів базари проводилися тільки в будні дні.

Із ростом населення краю і збільшенням попиту базари ставали більшими як за кількістю торгівців, котрі брали участь у них, так і за обсягами продажів. Для того, щоб вмістити на торговельних площах усіх бажаючих, у містах за межі основного торгу були винесені деякі види торгівлі, зокрема продаж худоби, сіна, опалювальних матеріалів. Базарна торгівля в Криму мала і свій колорит завдяки багатоетнічному населенню краю. Простота товарів на базарі, доступність цін сприяли тому, що періодичні базари охоплювали ширші верстви населення, ніж об'єкти стаціонарної торгівлі. У містах базари стали засобом насичення ринку, усіх інших об'єктів торгівлі та стали невід'ємною частиною повсякденності. У той самий час сільські базари виконували роль засобу задоволення потреб місцевого населення в перервах між ярмарками та надавали можливість купувати все необхідне, не долаючи великі відстані бездоріжжя в умовах кримських степів та гір.

УДК 94(477.54)“18/19”:336.24.07

ЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ РОБОТИ СКЛАДСЬКОЇ МИТНИЦІ В ХАРКОВІ (КІНЕЦЬ XIX – ПОЧАТОК XX ст.)

С. М. Дейнеко

(Харківський історичний музей, м. Харків)

Розглянуто економічні показники роботи Харківської складської митниці на межі XIX – XX ст. та динаміку товаропотоків, визначено основні портові й прикордонні митні установи, з яких до Харкова надходили іноземні товари. Показано обсяги імпорту (за вартістю) та розміри мит. Установлено, що митниця в Харкові входила до 30-ти найприбутковіших митних установ Російської імперії.

Автор рассматривает экономические показатели работы Харьковской складской таможни на рубеже XIX – XX в. и динамику движения товаров, определены основные портовые и пограничные таможенные учреждения, из которых в Харьков поступали иностранные товары. Показаны объёмы импорта (по стоимости) и размеры пошлин. Установлено, что таможня в Харькове относилась к 30-ти наиболее прибыльным таможенным заведениям Российской империи.

Author studies economic characteristics of work of Kharkiv customs at the end of XIX – XX centuries in the article. Dynamics of movement of goods is studied, main dockside and borderline establishments from which come to hand foreign goods are defined. The size of import (at value) and impost are shown. It was established, that customs house in Kharkiv appertained to thirty the most profitable customs establishments of Russian Empire.

Ключові слова. Митниця, імпорт, товар, Харків, торгівля, вартість.

Вступ. Основними торговельними партнерами Російської імперії, починаючи з другої половини XIX ст., були Британія, Німеччина, Австро-Угорщина, Франція та Північно-Американські Сполучені Штати. До середини 90-х рр. XIX ст. Німеччина, відтіснивши Британію, повністю перебрала на себе роль головного торговельного партнера Російської імперії.

© С. М. Дейнеко, 2013

Постановка завдання. Мета статті – дослідження економічних показників Харківської митниці наприкінці XIX – на початку XX ст., а саме: обсягу та асортименту товарів, які проходили митне оформлення в Харкові, їх вартості, розмірів сплачених мит. Передбачено визначити місце вищезгаданої установи в митній системі Російської імперії.

До 1917 р. та в радянську добу дана тематика не викликала зацікавленості у дослідників. У пострадянській українській та російській історіографії вона знайшла часткове відображення в працях С. П. Христяновича, О. В. Морозова, колективній монографії науковців Академії митної служби України “Історія митної справи в Україні” та в енциклопедичному виданні “Экономическая история России с древнейших времён до 1917 года”. Виходячи з цього, можна зазначити, що недостатня дослідженість даного питання обумовлює актуальність нашої роботи¹. Основу джерельної бази склали документи з фондів Російського державного історичного архіву та статистичні матеріали, які містять цінні відомості в царині зовнішньої торгівлі, митних прибутків тощо.

Результати дослідження. Імпорт з Німеччини до Російської імперії носив різноплановий характер, завозилися машини, метали, вугілля, вироби хімічної та електротехнічної промисловості, продукти харчування. Наприклад, у групі харчових продуктів Німеччина виділялася обсягами імпорту кави до Російської імперії. У другій половині 90-х рр. XIX ст. до Росії щорічно привозили 500 тис. пудів цього продукту, на долю Німеччини припадало 242, на другому місці знаходилася Велика Британія – 120, інші 136 тис. пудів розподілялися між Францією, Голландією, Османською імперією, Грецією та Португалією². У цілому, згідно з даними російської статистики, у 1898 р. з Німеччини до Російської імперії імпортовано: 1) заліза та інших металів на 20,3 млн крб; 2) машин і виробів з металів на 56,5 млн крб; 3) вовни на 19,1 млн крб; 4) хімічних виробів на 6,6 млн крб; 5) різноманітних фарб привезли на 3,9 млн крб³ Також Німеччина разом з Османською імперією була основним постачальником дорогих високоякісних сортів тютюну, дешеві сорти були неконкурентоздатними внаслідок високих ввізних мит. Разом з Британією та Францією Німеччина входила до трійки основних імпортерів міцних алкогольних напоїв, таких як ром, лікери, горілка⁴.

Перелік товарів, що імпортувалися до Російської імперії з Великої Британії, майже той самий, що й з Німеччини, різниця тільки в їхній кількості. Наприклад, імпорт за 1898 р. виглядав таким чином: 1) машин та виробів з металу на 27,5 млн крб; 2) заліза та інших металів на 14 млн крб; 3) чаю на 5,7 млн крб; 4) кам’яного вугілля та коксу на 10,8 млн крб. Слід підкреслити, що значна частина британського імпорту, крім чаю, була адресована до Петербурзького та Прибалтійського економічних районів, частково до Москви. Наприклад, більша частина машин, металів і вугілля залишалися в Петербурзі, Ризі, Лібаві та Ревелі⁵.

Основним постачальником виноградних вин до Російської імперії на межі XIX–XX ст. стала Франція. Половину всього імпорту вин склали виробы французьких виноробів. Крім вин та коньяків, з Франції привозили рибу, сири та овечу вовну. Так, наприклад, згідно з даними керівника Статистичного відділу Департаменту митних зборів В. І. Покровського, які він навів в “Записке о внешней торговле в 1827–1898 годах”, обсяги французького імпорту до Росії в період з 1896 до 1898 рр. включно в середньому склали 25 млн крб за рік⁶.

Важливим торговельним партнером, особливо для підприємців з українських губерній, була Австро-Угорщина. З Дунайської монархії, в основному до великих районів Росій-

¹ Христянович С. П. Сторінки з історії Харківської митниці // Матеріали и тезиси научной конференции, посвящённой 30-летию кафедры историографии, источниковедения и археологии ХГУ (II Астаховские чтения) 1–2 ноября 1994 года. – Харьков : Изд-во ХГУ, 1994. – С. 15–17; Морозов О. В. Митна система Російської імперії в українських губерніях XVIII – початок XX ст. – Дніпропетровськ : АМСУ, 2011 – С. 214–216 ; Історія митної справи в Україні / [авт. кол. П. В. Пашко, В. В. Ченцов та ін.]. – К. : Знання, 2006. – С. 355–359 ; Экономическая история России с древнейших времен до 1917 года / [ред. кол. В. В. Алексеев, Б. В. Ананьич, Л. И. Бородин]. – М. : Росспэн, 2006. – Т. 2. – С. 1026–1038.

² Обзор внешней торговли в XIX и начале XX века по отдельным её отраслям / под ред. П. Х. Спасского. – СПб., 1912. – С. 3.

³ История торговли и промышленности в России / Под ред. П. Х. Спасского. – СПб., 1910. – Т. 1. – С. 81.

⁴ Обзор внешней торговли в XIX и начале XX века по отдельным её отраслям. – С. 4–5.

⁵ История торговли и промышленности в России. – С. 81.

⁶ Російський державний історичний архів (далі – РДІА). – Ф. 1024. – Оп. 1. – Спр. 53. – Арк. 31.

ської імперії, які збирали зерно (українські губернії, Поволжя, Дон та Кубань), везли різноманітні сільгоспмашини, а саме: віялки, жатки, косарки, молотили тощо. На межі XIX–XX ст. Австро-Угорщина займала третє місце серед країн-експортерів різноманітних машин до Російської імперії. Великим попитом серед селянства користувалися сільськогосподарські знаряддя праці, такі як коси, серпи, ножиці для підстригання овечої вовни. Селяни з Росії могли замовляти коси, серпи або інший сільськогосподарський реманент поштою, до речі, доставка відбувалася за рахунок виробника. Треба зазначити, що для австрійської металообробної промисловості російський ринок у цілому та українські губернії зокрема мали основоположне значення, наприклад, на початку XX ст. 75 % усіх вироблених серпів та кіс продавалося до Російської імперії. У період з 1894 до 1898 рр. включно обсяг середньорічного імпорту з Австро-Угорщини до Росії склав 23,4 млн крб.⁷

Дані, наведені в табл. 1, свідчать, що селяни Російської імперії в основному користувалися косами та серпами, виробленими в Австро-Угорщині⁸.

Таблиця 1

Імпорт кіс і серпів у 1904–1908 рр.

Роки	З Австро-Угорщини	З Австро-Угорщини	З Німеччини	З Німеччини	З Британії	З Британії
	Коси	Серпи	Коси	Серпи	Коси	Серпи
Тисяч пудів						
1904	154	5,8	10,8	0,4	0,8	2,5
1905	132	2,7	6,7	0,4	–	1,5
1906	157	2,6	9,4	0,6	0,1	2,9
1907	147	5,4	19,1	1,6	1	2,6
1908	162	1,1	7,6	1,8	–	1,9
Усього	753	17,6	53,6	4,8	1,9	11,4

Увезення до Російської імперії з Північно-Американських Сполучених Штатів за період з 1894 до 1898 рр. включно становило в середньому щорічно 51,8 млн крб. Найбільше увозилося гуми, машин та механізмів, бавовни⁹.

За даними київського дослідника О. Є. Пилипенка, основними торговельними партнерами українських губерній були: Німеччина – 30 % імпорту; Британія – 24; Франція – 17; Італія – 14, на всі інші країни припадало 15 % імпортованої продукції¹⁰.

Основними торговельними партнерами купців та підприємців, які отримували товар через Харківську митницю, були представники німецького та британського бізнесу. Також слід додати, що більшість товарів до митниці в Харкові доправляли через Ризький та Лібавський порти, які разом з Петербурзьким морським портом були головними пунктами у торгівлі з Німеччиною та Британією, а також через сухопутні митниці на кордоні з Німеччиною, а саме: Вержболовську, Граєвську, Млавську, Сосновицьку, Олександрівську та Гранницьку. Так, наприклад, у 1894 р. до Харківської митниці надійшло товарів на загальну суму 2 млн 132 тис. крб, з них через порт Лібава – на 652 477, Риги – на 300 265; через митницю в Граєві – 332 725, Млаві – 102 808, Олександрові¹¹ – 195 984, Вержболові – 206 001 крб.¹²

Товари з Австро-Угорщини до Харкова доправлялися через найбільшу на російсько-австрійському кордоні митницю – Волочиську. Так, у 1885 р. серед найвагоміших торговельних

⁷ *Птицын А. Н.* Торгово-экономические отношения России и Австро-Венгрии в конце XIX – начале XX в. // Вопросы истории. – 2010. – № 2. – С. 106–112; РДІА. – Ф. 1024. – Оп. 1. – Спр. 53. – Арк. 12.

⁸ *Реснт О. П.* Кризові тенденції в аграрному секторі економіки у роки Першої світової війни (липень 1914 – лютий 1917 рр.) // Український селянин. Зб. наук. праць. – 2005. – Вип. 9. – С. 152–168.

⁹ РДІА. – Ф. 1024. – Оп. 1. – Спр. 53. – Арк. 12.

¹⁰ *Пилипенко О. Є.* Зовнішньоекономічні зв'язки українських земель у складі Російської імперії (1861–1914). – К. : Академія муніципального управління, 2008. – С. 262.

¹¹ Зараз м. Александров-Куявський у Польщі.

¹² Там само. – С. 262–263.

посередників була Волочиська митниця з показником 459 800 крб, порт Риги знаходився за обсягами поставок до Харківської митниці на третьому місці – 174 478 крб. Але найбільше виріс у 1885–1894 рр. товаропотік до митниці в Харкові з Вержболова, на кордоні з Німеччиною, з 89 102 до 206 001 крб. У 1894 р. через митний заклад у Волочиську до Харкова привезли товарів на 265 033 крб, що суттєво менше, ніж десятиріччя тому. Товари з Італії та Франції зазвичай потрапляли до Харківської митниці через Одеський порт, з якого в 1894 р. надійшло товарів на загальну суму 38 542 крб.¹³ Для того, щоб краще зрозуміти роль Харківської митниці в економічному житті міста та регіону, слід уважно розглянути обсяги імпорту, який надходив до митниці Харкова. Так, у 1871 р. до Харківської митниці надійшло закордонних товарів на загальну суму 151 245, з них сплачено різноманітних мит та внесків на 29 723 крб. Для порівняння: сума мит, сплачених у 1870 р., становила лише 4471 крб.¹⁴

Динаміку обсягів товаропотоків через Харківську митницю та розміри зібраних мит за 70-ті рр. XIX ст. можна побачити в табл. 2.

Таблиця 2

Робота Харківської митниці в 70-ті рр. XIX ст.

Рік	Вартість завезених товарів	Розмір сплаченого мита	Вага товарів
	крб	крб	пуди
1871	151 тис. 245	29 тис. 723	–
1872	–	–	–
1873	663 тис. 054	126 тис. 166	–
1874	1 млн 770 тис. 903	236 тис. 953	–
1875	–	–	–
1876	2 млн 228 тис. 396	–	168 тис. 126
1877	1 млн 489 тис. 368	227 тис. 572	161 тис. 228
1878	3 млн 224 тис. 700	459 тис. 726	329 тис. 530
1879	4 млн 129 тис. 701	–	–
1880	5 млн 112 тис. 762	627 тис. 557	409 тис. 328

Додамо, на жаль, за деякі роки немає даних про вагу товарів та розмір сплаченого мита.

До 1876 р. включно всі мита збиралися в так званих кредитних карбованцях, курс яких постійно коливався. Згідно з наказом Державної Ради, затвердженим Олександром II, з 1 січня 1877 р. усі митні збори належало сплачувати так званими металевими карбованцями, або, інакше кажучи, золотою монетою. Це підвищило ввізні мита на чверть. У перший рік після запровадження фактично нових мит відбулося падіння зовнішньоторговельної активності, але вже з 1878 р. почалося зростання привозу імпортованих товарів до митниці в Харкові, як у вартісному, так і у ваговому вимірюванні. Незважаючи на високі ввізні мита, неосяжний та перспективний ринок Російської імперії в цілому та Донецько-Криворізького економічного району, центром якого був Харків, зокрема швидко зростали.

Якщо подивитися на динаміку вартості товарів, які прибували до Харківської митниці, то можна помітити стійке зростання даного показника, крім періоду протистояння й митної війни між Німеччиною та Російською імперією на початку 90-х рр. XIX ст., років кризи і стагнації на межі XIX–XX ст. Разом зі збільшенням вартості привізних товарів зростали обсяги мит, отриманих за ці товари. Однак слід додати, що на розмір митних зборів впливали не тільки обсяги та вартість увезених товарів, але, насамперед, розмір самого

¹³ Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границе за 1894 год. – СПб, 1896. – С. 70; Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границе за 1885 год. – СПб, 1886. – С. 52.

¹⁴ Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границе за 1871 год. – СПб, 1872. – Ч. 1. – С. 426; Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границе за 1870 год. – СПб, 1871. – С. 282.

мита, бо, починаючи з 1876 р., митна політика Російської імперії почала схилитися до протекціонізму, остаточно його взяли на озброєння з воцарінням на російському престолі в 1881 р. Олександра III ¹⁵. Докладніше в табл. 3.

Таблиця 3

Робота Харківської митниці наприкінці XIX – початку XX ст.

Рік	Вартість привезених товарів	Розмір сплаченого мита	Вага товарів
	крб	крб	пуди
1881	–	Золотою монетою: 406 тис. 311; кредитними крб: 6 тис. 247	–
1882	–	–	–
1883	–	–	–
1884	–	–	–
1885	2 млн 015 тис. 763	327 тис. 548	–
1886	1 млн 746 тис. 861	341 тис. 093	–
1887	1 млн 756 тис. 041	–	–
1888	–	–	–
1889	–	–	–
1890	1 млн 663 тис. 701	442 тис. 923	–
1891	1 млн 648 тис. 789	474 тис. 734	–
1892	1 млн 676 тис. 902	479 тис. 102	–
1893	–	–	–
1894	2 млн 132 тис.	511 тис. 344	–
1895	2 млн 038 тис.	–	–
1896	2 млн 909 тис.	628 тис. 098	–
1897	2 млн 320 тис. 360	529 тис. 016	–
1898	–	–	–
1899	–	–	–
1900	2 млн 496 тис. 315	–	210 тис.
1901	–	708 тис. 333	–
1902	2 млн 082 тис. 612	641 тис. 800	160 тис.
1903	–	706 тис. 252	–
1904	2 млн 010 тис.	638 тис. 590	–
1905	1 млн 858 тис. 384	666 тис. 575	107 тис.
1906	–	759 тис. 273	–
1907	2 млн 992 тис.	916 тис. 980	–
1908	–	948 тис. 078	–
1909	–	947 тис. 600	–
1910	–	1 млн 222 тис. 503	–
1911	4 млн 844 тис. 192	1 млн 351 тис. 906	136 тис.
1912	5 млн 276 тис. 759	1 млн 457 тис. 606	–
1913	5 млн 290 тис. 384	1 млн 365 тис. 699	–

На жаль, нині відомі не всі дані про роботу Харківської митниці, особливо про розмір сплаченого мита та вагу привезених товарів.

¹⁵ Ежегодник Министерства финансов. – СПб, 1899. – С. 191, 715; Ежегодник Министерства финансов. – СПб, 1909. – С. 301; Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границе за 1912 год. – СПб, 1913. – Ч. 1. – С. 45; Обзор внешней торговли России ... за 1905 год. – СПб, 1907. – С. 86; Ежегодник Министерства финансов. – СПб, 1879 г. – Вып. 13. – С. 60–61.

**Розподіл прибутків по найприбутковішим складським митницям
Європейської частини Російської імперії**

Роки	Митниці				
	Московська	Петербурзька портова	Одеська	Харківська	Київська
	Карбованці				
1901	48 567 260	31 326 442	29 917 397	708 333	–
1902	46 834 569	31 594 744	31 500 051	641 800	–
1903	45 937 675	33 781 169	29 400 662	706 252	–
1904	47 486 137	30 326 198	28 389 776	638 590	–
1905	48 974 871	32 974 620	27 655 797	666 574	–
1906	57 172 375	30 741 725	30 084 815	759 273	–
1907	55 101 309	33 195 714	28 302 664	916 980	–
1908	51 497 209	37 300 104	26 435 398	948 078	–
1909	51 652 430	36 685 840	26 201 282	947 600	–
1910	54 636 736	42 711 450	30 111 766	1 222 503	–
1911	54 870 082	47 870 620	30 561 654	1 351 906	–
1912	53 702 988	49 850 039	29 007 244	1 483 197	921 270
1913	56 720 316	59 845 139	31 893 270	1 396 522	1 435 094
	Відношення до загальної суми прибутку (%)				
1901	21,39	13,81	13,18	0,31	–
1902	20,33	13,71	13,67	0,28	–
1903	18,74	13,78	12,00	0,29	–
1904	20,60	13,20	12,34	0,27	–
1905	21,98	14,79	12,41	0,30	–
1906	22,65	12,18	11,92	0,30	–
1907	20,46	12,33	10,51	0,34	–
1908	17,94	12,99	9,21	0,33	–
1909	18,35	13,04	9,32	0,34	–
1910	17,15	13,41	9,45	0,38	–
1911	16,29	14,21	9,07	0,40	–
1912	15,98	14,84	8,63	0,44	0,27
1913	15,04	15,87	8,46	0,37	0,38

Таблиця 5

**Митний прибуток та витрати держави на утримання Митної служби
та прикордонної варту за 1895–1905 рр.**

Роки	Митний прибу- ток	Витрати			
		На Митне відомство	На прикордонну варту	Узагалі	% співвідношення витрат до прибутків
		Карбованці, млн			
1895	173,856	5,256	8,208	13,464	7,7
1896	193,065	6,393	8,348	14,741	7,6
1897	202,646	6,311	9,344	15,655	7,7
1898	228,940	6,826	10,164	16,990	7,4
1899	227,616	7,173	10,916	18,089	7,9
<u>1895 – 1899</u> 5	205,224	6,392	9,396	15,788	7,9
1900	209,706	8,418	11,093	19,511	9,3
1901	226,980	7,489	11,334	18,823	8,3
1902	230,426	8,448	11,738	20,186	8,8
1903	245,064	8,831	12,001	20,832	8,5
1904	230,385	8,142	11,709	19,851	8,6
<u>1900 – 1904</u> 5	228,512	8,266	11,575	19,841	8,7
1905	222,806	8,077	11,550	19,627	8,8

Одним із важливих показників роботи внутрішньої складської митниці слід вважати прибутковість, основним показником якої є загальна сума мит, зібраних з привозних товарів. Так, Харківська митниця розпочала свою роботу з 4471 крб прибутку в 1870 р. та знаходилася на 77 місці за рівнем зібраного мита серед 110 митниць та митних застав Європейської частини Російської імперії¹⁶. Наприкінці десятиріччя в 1878 р. складська митниця в Харкові займала 16-ту сходинку серед 110 митних закладів за рівнем прибутковості, який склав 459 726 крб. До речі, в першу трійку найприбутковіших митниць Російської імперії входили тільки складські митниці – Московська, Санкт-Петербурзька портова, Одеська. Взагалі серед 16-ти найприбутковіших російських митних закладів, 9 мали статус складських: Московська, Санкт-Петербурзька портова, Одеська, Ризька, Варшавська, Ревельська, Іркутська, Таганрозька та Харківська¹⁷. На початку ХХ ст., а саме в 1901 р., Харківська митниця за рівнем доходів, не дивлячись на їх зростання, знаходилася на 33 місці. Серйозну конкуренцію за цим показником харків'янам склали, наприклад, митні заклади Батумі, Граєва, Волочиська та Новоросійська. Але не слід забувати, що більшість прибутків Харківської складської митниці складалася з мита на привозні товари, бо ця митниця працювала тільки на ввезення товарів, обслуговуючи інтереси Донецько-Криворізького економічного району. Прибутки всіх інших митниць, крім Московської, Іркутської, Челябінської та згодом Київської, складалася з двох основних джерел – митних зборів за товари імпортові та експортовані.

Трійку лідерів, як і в 70-х рр. ХІХ ст., становили складські митниці Москви, Петербурга та Одеси. Всього в зборі різноманітних мит у перші п'ять років ХХ ст. брали участь 215 митних закладів, з них лише 34 митниці, в тому числі й Харківська, дали державній скарбниці 98 % усього прибутку¹⁸. У 1910 р. Харківська митниця поліпшила свій рейтинг за прибутковістю й посіла 30-е місце. До речі, митниця в Києві за перший рік своєї роботи (1912 р.) зайняла одразу 32-е місце серед більше, ніж 200 митних закладів Російської імперії. Харківська митниця в тому ж році посіла за прибутковістю 26-у позицію. Останній передвоєнний рік за рівнем прибутків відніс митниці в Києві та Харкові на 28-е та 31-е місця в рейтингу найприбутковіших митниць Імперії¹⁹. Докладніші дані можна побачити в табл. 4.

Узагалі слід підкреслити, що Митне відомство приносило великі прибутки державі, особливо якщо врахувати витрати на утримання Митної служби, а також прикордонної варти. Так, у табл. 5 відображено співвідношення прибутків і витрат на утримання Митної служби та прикордонників.

Висновки. Таким чином, підсумовуючи, зазначимо, що основними торговельними партнерами для підприємців, які отримували імпортові товари через Харківську митницю можна назвати представників німецьких і британських бізнесових кіл. Серед низки прикордонних митних закладів, через які надходили товари до Харківської митниці, найкрупнішими за обсягами відправлених до Харкова вантажів були митні портові установи Риги, Лібави та сухопутні – Вержболовська, Волочиська і Граєвська митниці. Загалом до Харкова надходили товари не менше, як з 10-ти прикордонних та портових митниць.

Динаміка обсягів імпорту (за вартістю), в період що нами досліджується, невпинно збільшувалася, одночасно зростали обсяги мит, що стягувалися за отримані товари. На жаль, вагова складова нам мало відома.

Аналіз статистичних даних довів, що Харківська митниця в період з 1870 до 1913 рр. входила до 30-ти найприбутковіших митних установ Російської імперії. А загальна сума витрат на утримання Департаменту митних зборів та Окремого Корпусу прикордонної варти не перевищувала 10 % від митних прибутків держави.

¹⁶ Обзор внешней торговли России ... за 1913 год. – Ч. 2. – СПб, 1914. – С. 9; Обзор внешней торговли России ... за 1894 год. – СПб, 1896. – С. 59, 155; Обзор внешней торговли России ... за 1900 год. – СПб, 1902. – С. 63; Обзор внешней торговли России ... за 1902 год. – СПб, 1904. – С. 563; Обзор внешней торговли России ... за 1891 год. – СПб, 1892. – С. 105; Обзор внешней торговли России по европейской и азиатской границе за 1887 год. – СПб, 1888. – С. 51; Обзор внешней торговли России ... за 1885 год. – СПб, 1886. – С. 52; Обзор внешней торговли России ... за 1897 год. – СПб, 1899. – С. 1; Обзор внешней торговли России ... за 1911 год. – СПб, 1913. – Ч. 2. – С. 876.

¹⁷ Ежегодник Министерства финансов. – СПб, 1879. – С. 74–75.

¹⁸ Обзор внешней торговли России ... за 1905 год. – СПб, 1907. – С. 86.

¹⁹ Обзор внешней торговли России ... за 1912 год. – СПб, 1913. – Ч. 1. – С. 38; Обзор внешней торговли России ... за 1913 год. – СПб, 1914. – Ч. 2. – С. 67.